

RATU PALEI EŽERUS

Ėmė brėkšti. Jisai susiruošė, nes jau atėjo įprastas laikas. Tyliai, stengdamasis nesukelti viešbučio koridoriuose triukšmo, žmogus užrakino kambarį ir ėmė lipti laiptais žemyn, paskui pastvėrė vestibulio laukųjų durų rankeną ir stipriai pastūmė duris, nieko apie tai neberekėjo galvoti, per kelias įtempto gyvenimo ir darbo dienas nuolatinis automatizmas įsigrėžė iki kaulų. Išėjus dar reikėjo nulipti laipteliais, pasukti į kairę, o paskui jau purvinu šaligatviu – prie ežerų, lieptų ir tiltų.

Ežeras susiliejo su pilkšvu rūku, vanduo tylėjo, prisispaudęs prie smėlėto kranto, tik retkarčiais čia iš vienos, čia iš kitos trobos išlįsdavo nematomas žmogus, subarškindavo kibiru, o paskui ausį pasiekdavo drėgnas ir vėsus vandens teliūškavimas, kuris sklisdavo, rodos, iš už jūrų marių. Kartais žmonės, eidavę į ežerą vandens, rankoje turėdavo elektrinį žiburį, ir šviesa tūkstančiais pluoštų išsisklaidydavo rūke, kalbėdama jam apie vaikystę, kai, lojant šunims, vėlai naktimis grįždavo iš mokyklos ir kai šviesos namų languose būdavo taip aukštai pakilusios, jog atrodydavo, kad jos sklinda nuo stogo. Dabar šviesos kartais sujudėdavo ir kitoje ežero pusėje, įsigrėždamos į rūką, o jam pasirodydavo, kad tiesiai per nematomus vandenį atleikia traukinys, kuriame prie lango sėdi brangus ir mylimas žmogus, jau tūkstančiai metų išėjęs į pasaulį ieškoti jo.

Tamsiu, bildančiu lieptu jis nuėjo į salą, kuri žadino prisiminimus, kalbėjo apie praeitą laiką, kai tie ežerai, salos, žmonės ir visas miestelis jam buvo tik taškas istorijos žemėlapyje, kai egzistavo jam tikrai šalia – didingi, seni, paslaptingi.

Lyg sulėtintame filme jis slinko salos pakraščiu, retkarčiais atsigrėždamas į miestelio pusę; miestelį rūkas dabar tolimo nutolino, jį labai ryškiai atskyrė tamsejanti riba. Tenai liko namai su elektra apšviestais langais, tenai liko gatvės, pagėrusių ir šiaip linksmy žmonių balsai, tenai kas dešimt ar penkiolika minučių centrine miestelio gatve pralėkdavo autobusiukas, nešdamas duonos kepalus šaligatviais skubėjo kaimų moterys, kad suspėtų į stotį, kad nepasiliktų kryžkelėse nakčiai.

Tenai žmonės skubėjo į mažas medines parduotuves, pirko žuvį, bėgo į vaistinę, senukai gal jau ėjo į bažnyčią, o čia lieptą per ežerą ir tamsioje dunksančią pilį atskyrė tamsi rudens vakaro ir istorijos riba, čia girdėti, kaip senos pilies sargas atšlepena per pilies kiemą ir trinkteli geležinius vartus.

Kur ūbaujančios pelėdos, kodėl nesužvengia joks žirgas ir negirdėti pilies kalvėjų kūjo dūžių? Nejaugi niekas nekala strėlėms ir ietims antgalių, netekina iš akmens sviedinių? Ir kur dabar kunigaikštis, kad jo menė jokių žiburio, ar jis labai pavargęs, ar iškeliavęs į Krėvą ar Kernavę? Gal visi pilies vyrai išmirė, niekas nei vakar, nei šiandien neišėjo medžioti į trakus, nenušovė žvėries, pasibaigė maistas, o taukinėse nebeliko taukų? Bet jie galėjo pasigauti žuvies, kablių juk turi – didelių ir mažų. Iš kažkur, iš aukštai, iš pilies bokšto į rūką smelkėsi blausūs spinduliai, matyt, vienintelis žmogus pilyje buvo gyvas ir kažką veikė. Gal jis jau laikė rankoje kirvį ir ruošėsi eiti malkų, o paskui kurti laužą ir deginti lavonus, kitą dieną nutaręs pasitraukti arba susideginti.

Žmogus įsiklausė. Jokio garso. Jokio. Vanduo tyli, meldai ežero pakrantėj juda be šlamesio, nepaliesdami vienas kito.

Užmiršęs viską, jis ant pirštų galų prisėlino prie pat pilies kiemo sienos ir ėmė čiupinėti jos akmenis. Palietusi vieną, ranka sustingdavo ant kito akmens, pajusdama šiltas švelnias samanas, ir neaiški prasmė, sunkiai nusakomas virpesys tekėdavo iš akmenų į jo kūną. Atmintyje mėgino nusikasti iki ano laiko, prisimindamas savo tėvus, keldamas iš karstų senelių senelius, šitaip mintimis brisdamas į amžių gelmes, kol pasiklydo, kol istoriją užgulė tamsa ir nežinomybė.

Aname ežero krante pasigirdo garsus varnų šauksmas, juoda jų masė praskrido viršum pilies, tįsdama ratu, judindama orą ir meldus. Varnos krankė baisiai, smarkiai įpykusios, gal nenorėjo palikti medžių, o kažkas pabaidė – tyčia ar netyčia – ir jos, apsukusios pilkame rūke didelį apskritimą, pabudinusios pilį ir gretimos salos medžius, vėl sutūpė senoje vietoje, jų buvo turbūt be skaičiaus, nes ir pro pilką rūką jas galėjai matyti medžių viršūnėse – juodą apvaliai išbangavusią kepurę, o dar geriau įsižiūrėjęs galėjai išskirti ir pilkšvus medžių kamienus, ir viskas kartu – medžiai ir varnos jų viršūnėse – buvo panašu į atominio sproginimo grybą.

Susikūprinęs, neatitraukdamas rankos nuo sienos, jis ėjo pamažu tolyn, akimis nepamesdamas šviesos bokšte, vis galvodamas, kad gal tame bokšte visai ne sargas, o mergaitė, atskirta nuo mylimojo. O gal tenai užsidarę jie abu, bet kodėl tokie neatsargūs ir neužpučia šviesos? Šita mintis nutvilkę jį skaudžiai, nes žmogus niekam nėra toks jautrus kaip meilei.

Ką jis padarytų, jei būtų dabar šalia jos ir gūžtusi aukštame pilies bokšte? Kokį sprendimą pasirinktų? Staigiai praverti kuoro duris, išeiti abiem į lauką, pasirodyti žmonėms, o paskui abiem numirti? Parodyti visiems, kad meilė yra tas pats, kas pasirinkta ir suprasta mirtis?

Pilį paliko nesmagus, galvodamas apie tai, kas iš mūsų dienų ateinančiam laikui stovės pilių vietoje, kas po šimtmečių privers virpančiais pirštais čiupinėti paprastą akmenį? Kas vers tikėti materialiai neapčiuopiama tiesa, kurią mūsų dienoms perdavė ežerai, šitos salos, pilies akmenys? Pagalvojęs suprato, kad mūsų dienos šimtmečiams nepaliks tokių magiškų akmenų.

„Esame suskilę kaip atomas, – mąstė jis. – Esame nekategoriški, kiekvienas mūsų darbas ir veiksmas yra tiktai akimirkos plykstelėjimas. Negalėdami ilgam būti prisirišę prie vieno daikto, vienos tiesos, mes esame moraliniai, dvasiniai unguniai, todėl nebegalime išgyventi nei didelių tragedijų, nei didelio džiaugsmo“, – mąstė jis, vilkdamas kojas mediniu lieptu, vis labiau toldamas nuo pilies, kurią jau supo visiška tamsa, rūkas ir atsisveikinimo nuotaika.

– Ką paliksime? – beveik balsiai paklausė žmogus savęs, atsigręždamas į pilį ir jos blausų paslaptinę žiburį. – Ką pastatysim jūsų vietoj, samanotieji pilies akmenys? Ką pastatysime mes, kosmoso dulkių nebijančiuose aparatuose skraidantys dvasios pingvinai? Dar ilgai mes postringausime apie problemas, ieškodami bent mažiausios skiedrelės, už kurios užsikabinę pateisintume savo plėšrumą; susėdę už stalų, riauosime dainas apie savo tuštybę, plepėsime apie buvusį laiką, negalėdami suprasti paprasčiausios senovės dainose apdainuotos mergelės ar motinėės, ilgiems laikams išlydėjusios bernelį ar sūnų į karą ir ištikimai gyvenančios artimo žmogaus laukimu ir tikėjimu. Sakome, kad apie tai nieko nežinome, sakome, kad šitaip galime įsivaizduoti, o iš tikrųjų viskas buvo kitaip? Gerai, tegu būna mūsų tiesa, paklausykime dainos, kurioje skelbiama sudėtinga mūsų išgyvenimų banalybė ir apgaulė!..

Ėmė skubėti, lyg norėdamas nusikratyti plūstančio ilgesio ir nevilties, greitai nuėjo antros salos taku ir pasuko per lieptą prie žiburių, o paskui patraukė juodu plentu palei ežerą į laukus.

Sulėtinęs žingsnį, slidinėjo ant purvino kelio, mašinos žibintais išplėsdavo jį iš nakties ir aplenkdamas. Akimirka pasirodė, kad yra svetimas, nereikalingas ant šito plento miglotą lapkričio naktį, kad reikėtų pasukti iš kelio ir... eiti tiesiai prie gelmės. Pajuto, jog trupučiuką keista ir juokinga šlitiniuoti per purvą, sakytumei nežinia kur, tiesiog nepatogu eiti pėsčiam, kai visi lekia, skuba, plėšo šviesomis tamsius laukus, kapoja pušis, skaldo ežerų vandenį. Bet jis vis ėjo – kvailai ir juokingai, o tikriau – nesuprantama kam demonstruodamas priešišumą suskaldytam, neįprasmintam judėjimui, melagingai materialiai energijai, beprotystei. Vienu metu jis pasuko iš kelio, patraukdamas prie kito ežero, kurio vanduo tylėjo

lyg dideliame dubenyje, apsuptame krūmų ir pušynų. Jis klausėsi tylinčio vandens, paskui ėmė galvoti apie ežero dugne sugulusias žuvis, nusijuokė, atėjęs į galvą minčiai, ar žuvis dabar jį mato, ar ne, ką jos mano apie žmogų ir jo pastatytą pilį, ar yra gelmėj prosenelių, savo artimųjų žuvų mėsa maitinusių pilies vyrus, moteris ir patį kunigaikštį, pilies kuoro mergaitę? Kas galėtų pasakyti, kokius pasikeitimus nuo ano istorinio laiko pergyveno žuvis ir kaip jos, gyvi ir simpatingi gelmių padarai, žiūri į savo gyvenimą?

Nuėjęs gal pusę savo kasnaktinio kelio, kaip ir anksčiau jis slinko pamažu, ir vienas šoferis neiškentė: prisuko mašiną prie pat jo, pristabdė, buvo bekišas ranką ir galbūt bemėginąs sutvoti žmogui per petį, bet nesutvojo, sukriokinęs mašiną, nulėkė, mirkčiodamas kairiuoju žibintu. Žmogus taip ir negalėjo suprasti, ko norėjo šoferis – ar jį siutino ramybė ir neskubėjimas, ar jis norėjo pasiūlyti pavėžėti, gal pasirodė, kad pėsčiojo kelias tolimas ir apgailėtinais sunkus, juk taip pamažu ėjo? „O jeigu buvo taip, tai gal toks retas žmogiškumas tarp judėjimo pamišimo sutrauktųjų dienų ir naktų ir bus tas akmuo, prie kurio trupinių bliaudamas kada nors šliesis žmogus?“ – pamanė jis ir liūdnai šyptelėjo. Ne, tikriausiai – ne, pristabdęs mašiną šoferis aiškiai bus pamatęs, kad su tokiu neverta prasidėti, šiaip ar taip, juk veidas žmogų išduoda.

Šitas prieš akis atsivėręs ežeras buvo ilgas, vanduo šiek tiek skyrėsi nuo rūko, anoj pusėj buvo matyti neryškūs žiburiai, jį vėl nutvilkė mintis, kad per vandenį tiesiai atlekia traukinys ir atveža šimtmečius lauktą mylimą žmogų; jis dabar prisiminė vasarą, pernai ar užpernai, kai tenai, aname ežero gale, jisai buvo, maudėsi, galvojo, ant mažyčio kabliuko pagavo žuvytę ir paskui ją paleido. Dabar jam parūpo, kokio didumo šita žuvis šiandakt, kuriame ežero krašte ji yra ir ką daro, ką savo storomis lūpomis šneka apie žmogų, kuris ją paleido?

Kylant juodu keliu aukštyn, nuo kalno sužibino stiprios šviesos, jos pamažu artėjo, o kad buvo rūkas, tai labai sunku pasakyti, ar šviesos toli, ar arti, todėl žmogus nieko nelaukęs pasuko į šalį ir vos nenugarmėjo žemyn nuo pakraušio. Spiginantys žibintai sustojo, tada jis pamatė griozdišką mašiną ir vėl išėjo į juodą asfaltą – liūdnas, nuleidęs rankas, vienišas ir bejėgis. Atrodė, kad prožektoriai nori jį peršviesti kiaurai, bet šviesos tik pakabino stovintį žmogų ant savo spinduliu, išdarakė į visas puses ir išdrabstė ant asfalto, ant rudens žolės, iškratė ant pušų šakų. Akimirka jį užplūdo neaiški baimė – apakintas šviesos, nuleidęs rankas, jis stovėjo prieš milžinišką mašiną, kuri neapkentė jo, piktai kriuksėjo ir galėjo juk suvažinėti. Po sekundės, kai akys kiek apsirato, pamatė už vairo šoferį – stotingą ir išdidų, o pro kitas dureles vienas išsoko ir atsidūrė ant kelio. Rankoje turėjo didelį žibintą, bet nešvietė, užteko mašinos šviesų.

– Labas! – tarė jis, lyg būtų pažįstamiausias.

Jis, laukęs per vandenį iš minios traukiniu atvažiuojančio artimo žmogaus, vis dar stovėjo nuleidęs rankas.

– Ko čia vaikštai ir ko ieškai? – paklausė iš mašinos iššokusysis žmogus, kažko smarkiai įpykęs ir artėdamas. Vienišasis kažkodėl tuo metu pastebėjo ne tą, ant plento, o tą, stotingai sėdintį už vairo, nes jis krustelėjo, atrodo, ruošdamasis atidaryti kabinos dureles.

– Vaikštau savo keliais! Ką dar norėtumėt žinoti? – paklausė virpančiu balsu, beveik skiemenuodamas.

– Man reikia žinoti, kas ir ko vaikšto naktimis, nematytas ir keistas.

– Tai pamatykit! Ar nematytas yra svetimas? – Tasai, rodos, sumirksėjo, žvilgteldamas į kabinoje sėdintį draugą, susiraukė ir ėmė kažką galvoti.

– Mes gaudom pavojingą nusikaltėlį. Turim žinių, kad jis čia, netoli. Visi keliai užblokuoti.

Vienišasis žvilgtelėjo ton pusėn, kur paliko pilį: deja, šviesos jos bokšte nebuvo matyti. „Visi keliai užblokuoti... Tai kaip... kaip atvažiuos tas traukinys?“

– Nusiraminkit. Galite ramiai pasikliauti: tas svetimas, nematytas laukia per vandenį atlekiančio traukinio su mylimu žmogum, išėjusiu į pasaulį prieš tūkstančius metų...

– A-a, – nutęsė atvykęs ir ėmė trauktis atbulas prie durelių, o šoferis netrukus užsitrenkė iš savo pusės. – Na, na, žiūrėk man! – jau drąsiau pagrasino žmogus, užtrenkdamas savąsias dureles. – Žiūrėk tu man!

Netrukus mašina griausmingai sukriokė, žmogus paėjo į šalį, ir jį užgulė šiltas mašinos tvaikas.

Dabar skubėjo. Artėdamas prie rūke skendinčio miestelio, pamatė, kad sunkvežimis, pervažiavęs tiltą, vėl apsisuko ir pamaži riedėjo atgal, šoferis kraipė vairą į šalį, nes žibintų šviesos tarpais atsimušdavo į vienišąjį žmogų ir jis eidavo lyg per juodą ekraną.

Šaligatviais pasiekė telegrafą, kuriame žmonių buvo nedaug, atsisėdo ant suolo, traukdamas iš kišenės popierėlius ir ieškodamas numerio, bet negalėjo greitai surasti; kabinoje rėkavo senukas: dvi minutes jis kalbėjo lietuviškai, galėjai suprasti, kad su dukterim, paskui dvi minutes rusiškai, rodos, su anūku, nes pridėdavo visokių malonių vaikiškų žodelių, o dar kokias dvi šnekėjo lenkiškai – nežinia su kuo.

Žmogus pagaliau atrado numerį, ilgai žiūrėjo į jį, paskui pasakė telefonistei per langelį ir ėmė neramus laukti, žiūrėdamas į galybę laidų, šlepselių, užsidegančių ir užgęstančių lempučių („O gal paskambinti ir paklausti, ar kunigaikštis miega?“). Laukiant pasigirdo, kad suūkė virš ežerų vandens traukinys, o pro ūkimą jis, rodos, išgirdo kalbant mylimą žmogų, kurio laukė tūkstančiai metų.

Juozas Aputis, *Keleivio novelės*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 122–128.